

Історія. Філософія

УДК 811.161.2

Д.Я. Бейрак, студ., II курс, гр. РТ-17, ФІКТ
Науковий керівник – к.і.н., доц. М.Е. Кругляк
Житомирський державний технологічний університет

НЕЦЕНЗУРНА ЛЕКСИКА — НЕПОМІТНИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

За звичкою, що залишилася з радянських часів, матірщина та нецензурна лайка завжди залишались за межами стандартної культурологічної межі, особливо, якщо це стосувалося засобів масової інформації або мистецтва. Звичайно, у суворих чоловічих компаніях учасники могли собі дозволити виразити думку за допомогою обсценної лексики, однак фактично, поза приватними бесідами зустріти непристойні слова було практично неможливо. Суспільство ніби розуміло, що етикет і мова — речі нероздільні, тому самообмеження та самоконтроль були основою, яка, треба сказати, ввійшла у звичку.

Одразу зазначимо таке. Безглуздо, слідуючи за популярним трендом, шукати які-небудь істотні соціокультурні відмінності між народами сучасної Росії та України: по-перше, роки спільного існування створили однакові культурні моделі на всьому пострадянському просторі, а по-друге, самостійне існування не тільки не розірвало існуючий зв'язок, а й вибудувало нові стосунки — тепер вже із західним світом. Так, усі посилання до різних культурних зразків і феноменів є актуальними для жителів України.

Однак коли вже питання про словесну відособленість та перевагу ширяє в суспільному просторі, дамо на нього коротку відповідь. Автор, як і багато борців за культуру і моральність, суворо засуджує використання забороненої лексики, однак повинен розглядати проблематику феномену з наукової, а не пропагандистської точки зору. В усіх країнах колишнього СРСР знаходяться люди, які люто заперечують належність нецензурної лайки до їх національної культури та мови і зазвичай делегують відповідальність за її наявність іншим народам. Звичайно, це не так. Нецензурна лексика стосується всіх одночасно, і це можна довести, надавши відповідні історично-культурологічні викладки. Обсяг даної роботи не дозволяє цього зробити, тому звернемося лише до деяких фундаментальних джерел.

Доктор філологічних наук, професор Леся Ставицька у своїй книзі, присвяченій дослідженню нецензурної лексики «Українська мова без табу», пише: «Потреба утверджувати державний статус мови, настійне плекання міфу про її калиновість і солов'їність, що мусили б автоматично утвердити любов до цієї мови у російськомовних людей, — ці та інші фактори зумовили домінування прескриптивного підходу до мови. Поза увагою сучасної української лінгвістики перебуває людина-мовець, реальна мовленнєва діяльність української людини в аспекті соціопсихологічних, прагматичних інтенцій її мовного існування в сучасному світі. Все, що не вписується в канон норми, краси української мови, донедавна мислилось як потенційна загроза існуванню мови, етносу». Як тут не згадати про збірник «Бандурка. Українські сороміцькі пісні», де у фольклорі XVIII–XIX ст. багато представлена звичайнісінька українська нецензурна лайка. Раніше ці матеріали порошилися у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського і були видані лише в 2001-му р. Як зазначають автори цього збірника: «Те, що співалося народом, від народу ж і приховувалося». Тепер з ними можуть ознайомитися усі охочі.

Таким чином, виходячи з наведених вище прикладів, в даній роботі ми не спотворюємо ані історичну, ані соціальну дійсність, — скоріше навпаки, — подивившись на питання під певним кутом, можна виявити проблемні місця і закликати суспільство працювати над ними. До речі, в тій же книжці «Українська мова без табу» Леся Олексіївна торкається теми «карнавалізації» облаштування життя, що є фундаментальною складовою постмодерністської та пострадянської культури. Зацікавленим читачам, бажаним більш глибоко зрозуміти проблему радимо звернутися до спеціалізованої літератури.

Повернемося ж до суті питання. Існуючі ствердження, що наша культура відстала від західної на десятки років, не позбавлені сенсу. Якщо розглядати культурологічний процес, яким він постає перед нами в постперебудовний період, то, дійсно, заборонена лайка встигла не лише більш глибоко увійти у повсякденний побут, скажімо, американців, але й міцно укріпити свої позиції на телебаченні, радіо та в друкованому слові (у нас, що характерно, до цих пір увійти собі наявність мату та нецензурщини в кіно або на телебаченні можна з великим

зусиллям). Не варто, однак, вважати, що заборонена лексика за кордоном переросла сама себе та стала цілком прийнятною нормою: саме такий міф створив розхожу думку, що «в англійській мату немає». Знову ж, це не так. Англійська нецензурна лексика багато в чому більш колоритна та експресивна, ніж вітчизняна. Багато хто не в курсі, але вже в кінематографі 80-х нецензурна лайка була наявна у всій своїй численності. У нас її адекватно (тобто, без купюр) почали перекладати лише зовсім недавно, і те, зовсім не масово, тому не дивно, що спекуляції на тему чистоти мови так легко отримують у нас суспільний відгук.

Цікаво зазначити, що дана лексика раніше в нашій культурі займала дуже специфічну позицію. З одного боку, вона завжди була в ній присутня, розвивалася і в різні часи використовувалася діячами культури; з іншого ж — весь цей час їй вдавалося залишатися дрібною плямою на задньому плані і не виходити за певні встановлені межі.

Тепер нецензурна лайка — це гостре лезо письменників, приперчена рима поетів та зручна заміна аргументам політиків. На початку дев'яностих її використовували переважно т.зв. «просунуті» верстви, для того, щоб показати власну індивідуальність, звернути увагу, створити епатаж. Ось що думає з цього приводу доктор філологічних наук, професор кафедри історії і граматики англійської мови МДЛУ Дмитро Богушевич: «Неслучайно до недавнього часу мати використовували окремо: дорослі не ругалися при дітях, діти не ругалися при дорослих; чоловіки не ругалися при жінках, жінки, скоріше за все, теж використовували табуовану лексику тільки між собою. Тепер, к сожалению, это немного изменилось. Я всё чаще наблюдаю, что, по крайней мере, эти грани в общении между мужчинами и женщинами постепенно исчезают, особенно в молодежной среде».

В цілому масове введення нецензурщини в культуру було зроблено, що називається, не за призначенням, — воно само собою хлинуло до нас разом із новою капіталістичною рікою, що розливалася по всій території СНД. Починаючи із самих низів, використовуючи усі субкультури, що з'явилися тоді, як опору і трамплін, обценна лексика поступово і плавно переходила з псевдоінтелектуального та низового середовища у середовище, де культурні цінності завжди мали іншу якість. Там вона почала призвичаюватися і, тим чи іншим чином, змушувала використовувати себе як певний допоміжний засіб. Так постала проблема про доречність та допустимість використання заборонених слів, а саме: почало опрацьовуватися питання: коли лайку та мат використовувати можна і це вважається нормою, а коли — ні. Результати будівництва нових рамок допустимості добре зображені у сучасних письменників та діячів культури (Віктор Пелевін та Сергій Жадан — лише найвідоміші імена).

Чи спірне застосування нецензурної лексики як певного роду «смакової добавки»? Звичайно, спірне. Щоправда, у вільній країні це вже вибір і право автора, а не читача чи цензора. А от кажучи про якість самої «приправи», про її здатність надавати відтінок чи посилювати думку, потрібно говорити окремо. Ось як розглядає це питання відомий публіцист та перекладач Дмитро Пучков: «Красочность зависит не столько от языка и его возможностей, сколько от лексикона конкретного носителя. Если человек цветасто, ярко говорит, он ругается примерно также. А если его речь серая и обыденная, когда одно и то же слово для связки используется, это совсем другое».

І правда, мова пубертатних школярів, в якій кожне друге слово — лайливе, використане просто, аби зв'язати слова разом, повністю відрізняється від, наприклад, мови солістів гурту «Ленінград» Сергія Шнурова та Юлії Коган, які рясно використовують мат в творчості, однак ввічливо і чисто висловлюють власні думки поза її меж. Напевно, в цьому і полягає інтелігентність та вихованість, а саме: в здатності людини доречно і зрозуміло висловлюватись в різноманітних ситуаціях, користуючись різноплановими вокабулярами, що, в першу чергу, дає можливість ширше розуміти дійсність, її культурні та соціальні аспекти, без яких спроби рухати суспільство в бік прогресу та добробуту приречені на провал. Згадаємо слова Ю.Андропова: «Мы не знаем общества, в котором живём», і те, чим це обернулося для країни в майбутньому. Здавалося б, не помічати нецензурну лайку неможливо: вона часто з'являється в незручні моменти, не сходить з вуст людей і взагалі, не бажаючи ненароком продемонструвати невихованість, ми часто вибачаємося за міцний мовний контрапункт, а потім знову, як нібито нічого і не трапилось, лаємося. Це нас дратує і нікуди від нас не дівається. Але так відбувається у всьому світі, і ми — не виняток. Правда, саме це доморослі «інтелектуали» і намагаються не помічати.